

Burcu Genç Köse¹, Mehtap Metin Karaaslan¹, Yağmur Akbal¹

Geliş/Received : 12.05.2017
Kabul/Accepted : 17.12.2017

Öz

Amaç: Bu çalışmada Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulunda (SHMYO) okuyan öğrencilerin ölüm kaygı düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Bu araştırma 2014-2015 eğitim-öğretim yılında sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilerin ölüm kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Evrenden örneklem seçimine gidilmemiştir. Verilerin toplanmasında kişisel bilgi formu ve Thorson ve Powell ölüm kaygısı ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde yüzdeler dağılımları, ortalama, Kruskal Wallis varyans analizi, Mann Whitney U testi, One- Way ANOVA ve t testi kullanılmıştır.

Bulgular: Öğrencilerin 'ölmek üzere olduğunuzu bilseydiniz ne hisseder, ne yapmak isterdiniz' sorusuna verdiği cevaplara bakıldığında; %51.0'ı ailem ve sevdiğilerimle vakit geçirirdim, %32.1'i manevi olarak vakit geçirirdim, %11.1'i içime kapanırdım, %5.8'i eski günlerimi anımsardım cevabını vermiştir. Cinsiyet ile ölüm kaygısı ölçeği (ÖKÖ) karşılaştırıldığında, erkeklerin ÖKÖ puan ortalaması (55.43±14.58) kadınlardan daha yüksek bulunmuştur ve gruplar arasındaki fark anlamlıdır (p<0.05). Öğrencilerin okudukları bölümlere bakıldığında, ÖKÖ puan ortalaması (52.27±15.77) en yüksek bölüm yaşlı bakım bölümüdür ve gruplar arasındaki fark anlamlıdır (p<0.05).

Sonuç: Çalışmamızda, öğrencilerin ölüme ilişkin yüksek kaygılarının olduğu, ölüme ilgili yaşanmış deneyimi olan ve yaşı artan öğrencilerde bu kaygının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Ölüm, Öğrenci, Kaygı

Abstract

Aim: In this study, it was aimed to determine death anxiety levels among the students studying at a Vocational School of Health Services.

Materials and Methods: This study was conducted descriptively with the aim of determining death anxiety levels among the students of a vocational school of health services in 2014-2015 academic year. A sampling from the target population was not carried out. The personal information form and Thorson and Powell Death Anxiety Scale were used to collect data. In the analysis of the data, percentage distributions, mean, Kruskal Wallis variance analysis, Mann-Whitney U test, One Way ANOVA and t-test were used.

Findings: When the answers that students have given to the question "if you knew you were about to die, what would you feel and what would you like to do?" were examined, it was seen that 51.0% of the students stated that they would spend time with their family and loved ones, 32.1% said that they would spend time spiritually, 11.1% expressed that they would become introverted, and 5.8% stated that they would recall their old days. When the gender and death anxiety scale (DAS) scores were compared, it was found that the mean score of males (55.43 ± 14.58) is significantly higher than that of females (p<0.05). When the departments were considered, it was seen that the highest mean score (52.27±15.77) on DAS belongs to the department of elderly care and the difference among the groups is significant (p<0.05).

Conclusion: In the study, it was determined that the students have a lot of anxiety about death and those who have lived experience related to death and who are older have a higher level of anxiety.

Key words: Death, Student, Anxiety

Giriş

Yaşam insan tarafından algılanan gerçeklik ve bu gerçeklikte varoluşudur. İnsan zihinsel süreciyle gerçeği sürekli olarak algılamaya çalışır ve bunu da varlığını sürdürme ihtiyacından yapar. Bu durumda, insan eylemlerini "varlığını sürdürmek" için yapar. Bu yüzden de insanın zihninin "yok oluşu" kabullenmesi zordur. (1). Ölüm ve yaşam farklı süreçler gibi görünse de bazı görüşlere göre ölüm yaşamın amacı olarak tanımlanmaktadır (2).

Ölüm biyolojik olarak yaşam fonksiyonlarının sona ermesi olarak tanımlanırken, psikolojik olarak zihinsel sürecin yerine getirilememesi, sosyal olarak ise kişinin bilincinin yerinde olduğu halde teknolojik yardım ile fizyolojik işlevlerini yerine getirebilmesi ama sosyal işlevlerini yerine getirememesi olarak tanımlanmaktadır (3). Deneyim değil, umut dolu bekleme denilerek ölümün felsefi boyuttan tanımı yapılmıştır (4).

Ölümün anlamı her dönemde farklı biçimlerde algılanmaktadır. Çocuklar için ölüm, var olan birinin artık olmaması gibi basit anlama gelmekteyken, ergenler için ölüm, soyut kavramların gelişmesiyle daha karmaşık zihinsel etkinliği kullanarak ölüm kavramıyla farklı şekilde ilgilenebilir. Yetişkinlerde ise ölüm çok değişken yapıdadır (1,3).

Ölüm kaygısı, doğum süreci ile başlayan, yaşam boyu devam eden, kişiliğin oluşumunda önem arz eden, yaşamın son bulacağını farkındalığına paralel gelişen bir duygudur (2).

Ölüm başa çıkmak zorunda kaldığımız ve tüm yaşayan organizmaların deneyimlediği evrensel bir olgu ve kaçınılmaz bir sondur (3,5). Bilinmeyenden ve deneyimlenmemiş olana karşı duyulan bu korku her bireyi tedirgin eder (6). Ölüm ayrıca bir kayıptır ve kayba verilen tepkiler kişilere göre farklılık arz eder (7).

Ölüme karşı verilen bu tepkiler otomatik tepkiler değildir. Ölüme verilen anlam dünyaya bakış açısına göre şekillenmekte aynı zamanda yaşama verilen anlamda ölümün algılanışını direk etkilemektedir (8).

Kübler Ross ölüme ilişkin tepkileri beş aşamada tanımlamıştır. İnkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenmedir (3,9).

Günümüzde ölümün genellikle hastanelerde olması, sağlıkla ilgili mesleklerde çalışan kişilere büyük sorumluluklar ve önemli roller getirmektedir (10,11).

Sağlık personelinin ölüm sürecinde bulunan hasta ve ailesine gerekli olan yardımı verebilmesi için öncelikle mezun olmadan önce kendi duygularını anlayıp kontrol etmesi gereklidir (12).

Sağlık bakım profesyonelleri de ölümcül hastaya bakım verirken hasta ile benzer şekilde kaygı, inkâr, öfke, depresyon ve çaresizlik yaşarlar. Hastanın bakımında yetersiz olmaktan korkarlar. Bu da beraberinde kendilerini başarısız görmelerine ve suçluluk yaşamalarına neden olabilir (3).

Ölümcül hastalara bakım hizmeti sunmak çok farklı stresörleri beraberinde getirmektedir. Bu yüzden sağlık bakım profesyonellerinin etkili başatma yöntemlerini kullanmaları bir gerekliliktir. Aksi durumda, ölüm ile kayıp yaşayan sağlık bakım profesyonelleri bir süre sonra tükenmektedirler. Bu nedenle, sağlık bakım profesyonelleri ilk önce kendi ölümlülükleri ile yüzleşebilmeli, ölüme karşı duygularını farketmeli ve bunu ifade edebilmelidirler (3,13).

Gereç ve Yöntem

Evrenini 2014-2015 eğitim-öğretim yılı sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda okuyan 265 öğrencinin oluşturduğu araştırma, öğrencilerin ölüm kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Evrenden örneklem seçimine gidilmemiş, araştırmaya katılmayı kabul eden 243 öğrenci ile araştırma tamamlanmıştır. Verilerin toplanması için ilgili kurumdan yazılı izin alınmıştır. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Tıp Fakültesi klinik araştırmalar etik kurulundan etik onay alınmıştır.

Verilerin toplanmasında literatür taraması sonucu oluşturulan kişisel bilgi formu ve Thorson ve Powell ölüm kaygısı ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel bilgi formu; cinsiyet, yaş, medeni durum, okuduğu bölüm, okuduğu yıl, mezun olduğu lise, şu anki çalışma durumu, şuan çalıştığı birim, daha önceki çalışma durumu, daha önce çalıştığı bölüm ve ölümlle ilgili öğrencilerin his ve davranışları olmak üzere toplam 10 sorudan oluşmuştur.

Thorson ve Powell ölüm kaygısı ölçeği Thorson ve Powell (1992) tarafından geliştirilen ve 25 maddeden oluşan "Ölüm Kaygısı Ölçeği" nin Türkçe geçerlilik güvenilirliği Karaca (2001) tarafından yapılmıştır.

25 maddeden oluşan ölçeğin 17 maddesi olumlu, 8 madde ise olumsuz cümle yapısındadır.

Ölçek 'fikrime çok uygun; fikrime uygun;

kararsızım; fikrime aykırı; fikrime çok aykırı' şeklinde 5 dereceli Likert derece yöntemiyle değerlendirilmekte ve 0 ile 4 arasında puan verilerek ölçek puanına ulaşılmaktadır. Ölçeğe olumsuz cümle yapısında yerleştirilen maddeler puanlanırken, 4 ağırlık değerinde olanlar 0'a, 0 ağırlık değerindekiler ise 4'e dönüştürülmüştür. ÖKÖ'den en düşük 0, en yüksek 100 puan alınabilmekte olup, puanların yüksek olması, kaygı düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Veriler SPSS 20 paket programında değerlendirildi.

Verilerin analizinde yüzdeler dağılımlar, ortalama, Kruskal Wallis varyans analizi, Mann Whitney U testi, Onr- Way ANOVA ve t testi kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1'de görüldüğü gibi öğrencilerin %74.5'i kadın, %88.9'u 18-22 yaş aralığında, %97.9'u bekar olup %24.3'ü yaşlı bakımı, %28.0'ı ilk ve acil yardım %26.7'si anestezi, %21.0'ı tıbbi laboratuvar bölümünde okumaktadır. Araştırmaya katılanların %53.9'u birinci sınıf, %74.9'u sağlık lisesi mezunu ve %86.0'ı şuan çalışmamaktadır.

Tablo 2'de belirtildiği gibi cinsiyet ile ölüm kaygısı ölçeği karşılaştırıldığında, erkeklerin ÖKÖ puan ortalaması (55.43 ± 14.58) kadınlardan daha yüksek bulunmuştur ve gruplar arasındaki fark anlamlıdır ($p < 0.05$).

Medeni durumu evli (56.80 ± 11.12), yaş aralığı 23-32 (51.70 ± 15.56) olan öğrencilerin ÖKÖ puan ortalaması yüksek olup gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0.05$).

Öğrencilerin okudukları bölümlere bakıldığında, ÖKÖ puan ortalaması (52.27 ± 15.77) en yüksek bölüm yaşlı bakımı bölümüdür ve gruplar arasındaki fark anlamlıdır ($p < 0.05$).

Öğrencilerin okuduğu yıl (49.99 ± 15.27), mezun olduğu lise (50.19 ± 16.72), şuan ki çalışma durumu (51.20 ± 14.66), şuan ki çalıştığı birim (52.60 ± 15.86), daha önceki çalışma durumu (51.77 ± 15.43) ve daha önceki çalıştığı birim (53.90 ± 11.44) ÖKÖ puan ortalaması yüksek ancak gruplar arasındaki fark anlamsızdır ($p > 0.05$).

Özellikler	S	%
Cinsiyet		
Kadın	181	74.5
Erkek	62	25.5
Yaş		
18-22	216	88.9
23-27	22	9.1
28-32	5	2.0
Medeni durum		
Evli	5	2.1
Bekar	238	97.9
Okuduğu bölüm		
Yaşlı bakım	59	24.3
İlk ve acil yardım	68	28.0
Anestezi	65	26.7
Tıbbi laboratuvar	51	21.0
Okuduğu yıl		
1	131	53.9
2	112	46.1
Mezun olduğu lise		
Düz lise	61	25.1
Sağlık meslek lisesi	182	74.9
Şuan ki çalışma durumu		
Çalışıyor	34	14.0
Çalışmıyor	209	86.0
Şuan çalıştığı birim		
Yoğun bakım	11	4.5
Klinik	13	5.3
Acil	10	4.2
Çalışmıyor	209	86.0
Daha önceki çalışma durumu		
Çalışmış	53	21.8
Çalışmamış	190	78.2
Daha önce çalıştığı bölüm		
Yoğun bakım	22	9.1
Klinik	21	8.6
Acil	10	4.1
Çalışmıyor	190	78.2

Tablo 2. Demografik özellikler ile ölüm kaygısı ölçeği puan ortalamalarının karşılaştırılması		
Değişkenler	Ölüm kaygısı ölçeği ortalaması	
	X ± SS	
Cinsiyet		
Kadın	46.43±14.83	T=-4.141
Erkek	55.43±14.58	P=0.000
Yaş		
18-22	48.36±15.21	Z=-1.223
23-32*	51.70±15.56	P=0.221
Medeni durum		
Evli	56.80±11.12	Z=-1.315
Bekar	48.56±15.30	P=0.188
Okuduğu bölüm		
Yaşlı bakımı	52.27±15.77	
İlk ve acil yardım	45.39±14.61	F=2.883
Anestezi	47.10±13.05	P=0.036
Tıbbi laboratuvar	51.15±17.14	
Okuduğu yıl		
1	49.99±15.27	T=1.395
2	47.25±15.16	P=0.164
Mezun olduğu lise		
Düz lise	50.19±16.72	T=0.866
Sağlık meslek lisesi	48.24±14.74	P=0.387
Şuan ki çalışma durumu		
Çalışıyor	51.20±14.66	T=1.020
Çalışmıyor	48.33±15.34	P=0.309
Şuan çalıştığı birim		
Yoğun bakım	52.60±15.86	
Klinik	50.61±16.09	X ² =0.854
Acil	50.63±13.04	P=0.836
Çalışmıyor	48.33±15.34	
Daha önceki çalışma durumu		
Çalışmış	51.77±15.43	T=1.647
Çalışmamış	47.88±15.13	P=0.101
Daha önce çalıştığı bölüm		
Yoğun bakım	53.00±17.07	
Klinik	49.47±15.65	X ² =3.162
Acil	53.90±11.44	P=0.367
Çalışmıyor	47.88±15.13	

*23-27, 28-32 satırları birleştirilmiştir.

Öğrencilere 'ölmek üzere olduğunuzu bilseydiniz ne hisseder, ne yapmak isterdiniz' sorusu sorulmuştur ve alınan cevapların dağılımı Tablo 3'te sunulmuştur

Tablo 3. Öğrencilerin his ve davranışlarının dağılımı		
Hisler ve davranışlar	S	%
Ailem ve sevdiklerimle vakit geçirirdim	124	51.0
Manevi olarak vakit geçirirdim.	78	32.1
İçime kapanırdım.	27	11.1
Eski günlerimi anımsardım.	14	5.8

Tablo 3'te öğrencilerin verdiği cevaplara bakıldığında; %51.0'ı ailem ve sevdiklerimle vakit geçirirdim, %32.1'i manevi olarak vakit geçirirdim, %11.1'i içime kapanırdım, %5.8'i eski günlerimi anımsardım cevabını vermiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin his ve davranışları ile ölüm kaygısı ölçeği puan ortalamalarının karşılaştırılması		
Değişkenler	Ölüm kaygısı puan ölçeği ortalaması	
	X ± SS	
Hisler ve davranışlar		
Ailem ve sevdiklerimle vakit geçirirdim	46.38±17.07	
Manevi olarak vakit geçirirdim	53.88±13.84	X ² =12.203
İçime kapanırdım	46.88±17.80	P=0.007
Eski günlerimi anımsardım	44.35±15.15	

Hisler ve davranışlar ile ÖKÖ Puan Ortalamaları karşılaştırıldığında 'Manevi olarak vakit geçirirdim' cevabı yüksektir (53.88±13.84) ve gruplar arasında fark anlamlıdır (p<0.05).

Tartışma

Bu araştırma Recep Tayyip Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinin ölüm kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Öğrencilerin %74.5'i kadın ve %88.9'u 18-22 yaş aralığındadır. Çalışmamızda cinsiyet değişkeni ile ölüm kaygısı ölçeği arasında anlamlı farklılık bulunurken, erkek öğrencilerin puan ortalamasının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bazı çalışmalarda kadınların ölüm kaygısının daha yüksek olduğu görülmüştür.(14,15,16). Bilge ve arkadaşlarının yaptığı çalışma sonucu bizim çalışmamız ile aynıdır (17). Bizim çalışmamızda erkek cinsiyette ölüm kaygısının yüksek olması erkek öğrencilerin ölüm hakkında az bilgi, deneyim sahibi olduğunu düşündürülebilir. Yaş aralığı 23-32 olan öğrencilerin ölüm kaygısı

yüksek bulunmuştur. Özdemir ile Erdoğan ve Özkan'ın yaptığı çalışmalarda yaş arttıkça bireylerde ölüm kaygısının arttığı belirtilmiştir (18,8). Bizim çalışmamız yapılan çalışmaları desteklemektedir.

Medeni durum yönünden bakıldığında evli öğrencilerin ölüm kaygısı yüksek bulunmuştur. Erdoğan ve Özkan'ın yaptığı çalışmada evli olan bireylerin ölüm kaygılarının daha yüksek olduğu saptanmıştır (8). Çalışma sonuçları değerlendirildiğinde evli bireylerdeki ölüm kaygısının yüksek olması, evli bireylerin sorumluluklarının daha yüksek olmasını düşündürmektedir.

Öğrencilerin okuduğu bölüm ile ölüm kaygısı arasında anlamlı farklılık bulunurken, yaşlı bakım öğrencilerinin ölüm kaygısı puan ortalaması yüksek bulunmuştur. Literatüre bakıldığında Öz ve arkadaşlarının yaptıkları çalışma ile çalışmamızın sonucu örtüşmektedir (19). Uluslararası yapılan birkaç çalışmada ise ölüm deneyimi olan öğrencilerin ölüm kaygısını etkilemediği vurgulanmıştır (20,21). Yaşlı bakım öğrencilerinde ölüm kaygısının yüksek olması, öğrencilerin yaşlı hastalarla daha fazla zaman geçirmesi, terminal dönemdeki hastalarla karşılaştıkları için ölüm deneyimlerinin daha fazla olması şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencilerin okuduğu sınıf ile ölüm kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmazken, 1. sınıf öğrencilerinin ölüm kaygı puan ortalaması yüksek bulunmuştur. Erdoğan ve Özkan'ın yaptığı çalışmada eğitim düzeyi arttıkça bireylerin ölüm kaygısının azaldığı saptanmıştır (8). Aktürk'ün yaptığı çalışmada da eğitim değişkeninin ölüm kaygısı üzerine etkisi anlamlı bulunmuştur. Çalışmamız Aktürk ile Erdoğan ve Özkan'ın çalışmasını desteklemektedir.

Bizim çalışmamızda düz lise mezunlarının ölüm kaygısı yüksek saptanmıştır. Yine Aktürk'ün yapmış olduğu çalışmada ölüm deneyimi olan hemşirelere göre ölüm deneyimi olmayan öğretmen, akademisyen ve bankacı olanların ölüm kaygısı daha yüksek olduğu vurgulanmıştır. Çalışmamızda düz lise mezunlarının ölüm deneyimlerinin olmaması nedeniyle bu öğrencilerde ölüm kaygısının olması sonucu beklenen bir durumdur (22). Araştırmaya alınan

öğrencilerden şuan çalışan ve çalıştığı birim yoğun bakım olan öğrencilerin ölüm kaygısı puan ortalaması yüksek bulunurken, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Aktürk'ün yaptığı çalışmada onkoloji servisinde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı, yoğun bakımda çalışan hemşirelerden anlamlı derece daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Özdemir'in çalışmasında da, bir ayda ortalama 7 ve üstü ölüme tanık olan hemşirelerin ölüm kaygısı yüksek bulunmuştur (18). Çalışmamızın sonucu mevcut literatür bilgileri ile uyumludur.

Çalışmaya alınan öğrencilerde daha önce çalışan ve çalıştığı birim acil servis olan öğrencilerin ölüm kaygı puan ortalamaları yüksek, ancak gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Acehan ve Eker'in çalışmasında acilde çalışan personelde ölüm kaygısının düşük olduğu vurgulanmıştır (23). Menekli ve Fadiloğlu'nun çalışmasında sağlık personelinin %72.5'nin meslek hayatında ilk kez ölümlerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Aynı çalışmada bu oran sağlık personelinde ölüm kaygısı oluşturmuştur (24). Yurt'un yaptığı çalışmada ölümcül hastayla sık karşılaşma ve ölüm deneyimini sık yaşamamanın, bireylerde ölüme karşı daha olumsuz duygular ve korku geliştireceği vurgulanmıştır. Çalışma sonuçlarına bakıldığında ölümlerle ilgili deneyim yaşayan öğrencilerde ölüm kaygısının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öleceğinizi bilseydiniz ne hissederdiniz sorusuna verilen cevaplarda manevi yönden vakit geçirmek isteyenlerin ÖKÖ puan ortalaması yüksek olup gruplar arasında anlamlı farklılık vardır. Öğrencilerin ölümden sonra bilinmezlik korkusu ve manevi olarak rahatlamak istemesi olarak düşünülebilir.

Sonuç

Çalışmamızda, geleceğin sağlık profesyoneli olan öğrencilerin ölüme ilişkin yüksek kaygılarının olduğu, ölümlerle ilgili yaşanmış deneyimi olan ve yaş artan öğrencilerde bu kaygının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda ölümlerle birçok kez karşılaşacakları meslek grubu olan sağlık öğrencilerinin; ölüm deneyimi yaşayan öğrencilerin ölüm kaygılarını azaltmaya, ölüm deneyimlerinin olumlu bir kazanım edinmeye yardımcı olacak danışmanlık ve eğitim programlarının oluşturulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

İletişim: Burcu Genç Köse

E-posta: gencburcu@hotmail.com

Kaynaklar

1. Sezer S, Saya P. Gelişimsel açıdan ölüm kavramı. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 2009;13:151-165.
2. Karakuş G, Öztürk Z, Tama L. Ölüm ve ölüm kaygısı. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi 2012;21:42-79.
3. Dikmen Y. Ölüm ve ölümü yaklaşan hastaların bakımı. Akça Ay F, editör. Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi; 2013;702-725.
4. Dönmez FÇ, Yılmaz M. Diyaliz hastaları ile nefroloji hemşireleri için ölüm kavramının anlamı ve ölümlü başetmede nefroloji hemşiresinin rolü, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2012;3:141-147.
5. Tanhan F. Ölüm eğitiminin üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olmaya etkisi. YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi 2013;10:184-200.
6. Bahar A. Ölüm sürecinde olan hasta: Terminal bakım ve hospis. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi 2007;2:147-158.
7. Karakurt P. Kayıp ve ölüm süreci. Atabek Aştı T, Karadağ A, editör. Hemşirelik esasları-hemşirelik bilimi ve sanatı 2. İstanbul: Akademik Basım ve Yayıncılık; 2013;11755-1172.
8. Erdoğan MY, Özkan M. Farklı dini inanışlardaki bireylerin ölüm kaygıları ile ruhsal belirtiler ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2007;14:171-179.
9. Öz F. Sağlık alanında temel kavramlar. 2. Baskı. Ankara: Mattek Matbaacılık; 2010.
10. Taşdemir G, Gök F. Bir sağlık yüksekokulu'nda okuyan öğrencilerin ölüm kaygılarının belirlenmesi. International Journal of Human Sciences 2012;9:303-317.
11. Aksu T, Okçay H. Yaşam dönemlerine göre ölüm algısı ve hemşirelik yaklaşımı. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi 2010;5:113-126.
12. Koç Z, Sağlam Z. Hemşirelik öğrencilerinin yaşam sonu bakım ve ölüm durumuna ilişkin duygu ve görüşlerinin belirlenmesi. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2008;12.
13. İnci F, Öz F. Palyatif bakım ve ölüm kaygısı. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 2012; 4:178-187.
14. Seyhan BY. Ölüm kaygısı ve dua tutumu üzerine bir araştırma. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 2015; 10:863-882.
15. Yıldız M. Ölüm kaygısı ve dindarlık. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayıncılık 2014.
16. Ayten A. Üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı: Türk ve Ürdünlü öğrenciler üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. Din Bilimleri Araştırma Dergisi 2009; 9:86-108.
17. Bilge A, Embel N, Kaya FG. Sağlık profesyoneli olacak öğrencilerin ölüme karşı tutumları, ölüm kaygıları arasındaki ilişki ve bunları etkileyen değişkenler. Journal of Psychiatric Nursing 2014;4:119-124.
18. Özdemir K. Yoğun bakım hemşirelerinde görülen ölüm kaygısı. Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Erzurum 2014.
19. Öz F, İnci F, Yılmaz EB. Hemşirelik öğrencilerinin ölüm kaygısı ile psikolojik sağlamlık düzeyleri ve aralarındaki ilişki. Yeni Symposium Journal 2012;5: 229-236.
20. Bonanno GA, Wortman CB, Lehman DR, Tweed RG, Sonnega J, Carr D ve ark. Reilience to loss and chronic grief: a prospective study from preloss to 18-months postloss. Journal Of Personality And Social Psychology 2002;83:1150-1164.
21. Lin KK, Sandler IN, Ayers TS, Wolchik SA, Luecken LJ. Resilience in parentally bereaved children and adolescents seeking preventive services. Journal Of Clinical Child And Adolescent Psychology 2004;33:673-683.
22. Aktürk D. Ölümle çok karşılaşılacak servislerde çalışan hemşirelerle meslekleri gereği ölümlü karşılaşmayan kişilerde ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması. Doctoral Dissertation. İstanbul Arel Üniversitesi 2014.
23. Acehan G, Eker F. Acil tıp hizmeti veren sağlık personelinin ölüm kaygısı, ölüme ilişkin depresyon düzeyleri ve kullandıkları başa çıkma yolları. Journal of Psychiatric Nursing 2013;4:27-35.
24. Menekli T, Fadiloğlu Ç. Hemşirelerin ölüm algısının ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi 2014;17:222-229.